

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פרשת השבוע וארא תשפ"ב

למה ניגש שוב נציגו של יהודה אל נציגו של יוסף? (חלק ב)

הרב יוסף כרמל, ראש כולל יארץ חמדה'

קָלַב בֶּן יִפְנֶה וצאצאיו של יהודה, ראו את עצמם כמי שאמורים ליישם את הברכה שקיבל יהודה, ראש משפחתם, כפי שהתחלנו להוכיח בדברינו **לפרשת שמות תשפ"ב**.

תביעתו של קָלַב קיבלה חיזוק, בבחירתו לייצוג שבט יהודה עם נשיאי השבטים, ביציאתם לתור את ארץ כנען. הרגשה זו התחזקה יותר, כתוצאה מהשותפות שנרקמה בינו ובין יהושע בן נון, צאצאו של יוסף. יהושע נשיא שבט אפרים סומן כיוורשו של משה רבנו, מיד אחרי יציאת מצרים, בזמן מלחמת עמלק (שמות י"ז ח-ג).

על פי חז"ל (סוטה יא ע"ב), קָלַב נשא את מרים, היא פועה, שהקב"ה הבטיח לה בית מלכות. מדברים אלה יוצא שכלב בן חצרון, הוא כלב בן יפונה, שנשא את מרים, הצאצא הראוי של פרץ בן יהודה ובנו חצרון, ושב עתידה להתקיים ברכת יעקב אבינו, בעניין המלכות.

אף על פי כן, יהושע לבדו הוא שנבחר לתפוס את מקומו של משה רבנו בהנהגה, כאיש על העדה, כמו שמבואר בפרשת פנחס: **"אָשֶׁר יֵצֵא לְפָנֶיהֶם וְאָשֶׁר יִצְיִאֵם וְאָשֶׁר יִבְיִאֵם וְלֹא תִהְיֶה עֲדַת יְהוָה כְּצֵאן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֹעֶה: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ וְסִמְכָתָה אֶת יָדְךָ עָלָיו"** (במדבר כז, יז-יח).

כך גם התבצע בפועל לפני הכניסה לארץ המובטחת: **"וְהַיֹּשֻׁעַ בֶּן נֹון הָעֹמֵד לְפָנֶיךָ הוּא יְבִיא שְׂמָה אֹתוֹ חֶזֶק כִּי הוּא יַנְחִילֶנָה אֶת יִשְׂרָאֵל"** (דברים א, לח).

ומה עם כלב? האם הוא לא אמור היה, גם כן, לקבל הנהגה? מה ההבדל בין **"וְלֹא אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּרְשָׁה בְּהַבְטִיחֵנִי"** שהובטחה לכלב, לבין **"כִּי הוּא יַנְחִילֶנָה אֶת יִשְׂרָאֵל"** שהובטח ליהושע?

מעיון בכתובים מתגלה שאחרי הכניסה לארץ, בהנהגת יהושע בלבד, כלב שתק במשך חמש שנים.

לאחר פרק זמן זה חזרו כלב ושבט יהודה, על מעמד המקביל למעמד המתואר בתחילת פרשת ויגש, ככתוב: **"וַיִּגְשׁוּ אֵלָיו יְהוּדָה (אל יוסף)"** (בראשית מד, יח), ובספר יהושע פותח הנביא את הפרשייה באותן מטבעות לשון: **"וַיִּגְשׁוּ בְנֵי יְהוּדָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ (צאצאו של יוסף) בְּגִלְגָל וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קָלַב בֶּן יִפְנֶה הִקְנִיז אֹתָהּ יְדַעְתָּ אֶת הַדְּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים עַל אֲדֹתָי וְעַל אֲדֹתֶיךָ בְּקָדֶשׁ בְּרִנְעָה" (יד, ו).** הדובר הוא כלב בן יפונה הקנזי, נשיא שבט יהודה. בספר בראשית ניגש יהודה אל יוסף השליט. בספר יהושע ניגש שבט יהודה, בראשות כלב, אל יהושע השליט, המייצג את בני יוסף. טענתו של כלב היא כפולה: ההנהגה הובטחה גם לי, וגם לי מגיע חלק בשלטון, המלכות הובטחה גם ליהודה.

בסיכומה של פגישה זו, יצא כלב למשימת תיקון לחטא המרגלים - כיבוש חברון מיד הכנענים, והשמדת הענקים שכל כך הפחידו את חבריו וישבו שם. כלב כבש גם את כל הר חברון לרבות דרום ההר, שם הקים בית מלכות באמצעות נישואי בתו עכסה לאחיו הקטן עתניאל, כך זכה להיות מלך יהודה הראשון. וז"ל הכתוב: **"וַיִּלְכָּלֵב בֶּן יִפְנֶה נִמֵּן חֵלֶק בְּתוֹךְ בְּנֵי יְהוּדָה אֶל פִּי יִקְנֶה לִיהוֹשֻׁעַ אֶת קְרִית אַרְבַּע אַבְי הַעֲנָק הַיֵּה חֶבְרוֹן: וַיֵּרֶשׁ מִשָּׁם קָלַב אֶת שְׁלוֹשֶׁה בְּנֵי הַעֲנָק אֶת שִׁשַׁי וְאֶת אַחִימֵן וְאֶת תַּלְמִי יְלִידֵי הַעֲנָק: וַיַּעַל מִשָּׁם אֶל יִשְׁבִּי דָבָר וְשָׁם דָּבַר לְפָנָיו קְרִית סֶפֶר: וַיֹּאמְרוּ קָלַב אֲשֶׁר יָכָה אֶת קְרִית סֶפֶר וְלִקְדָה וְנִתְחַי לוֹ אֶת עַכְסָה בְּתִי לְאִשָּׁה: וַיִּלְכְּדָה עֲתַנְיָאל בֶּן קַנְזֵי אֶחָי כָּלֵב וַיִּתֵּן לוֹ אֶת עַכְסָה בְּתוֹ לְאִשָּׁה"** (יהושע ט"ו יג - יז).

הקושי התעורר מחדש עם בחירתו של דוד בן ישי, צאצא אחר של חצרון בן פרץ, בשלב ראשון (שבע שנים), למלוך ביהודה. צאצאיו של כלב לא קיבלו זאת.

בנושא זה נמשיך, בע"ה, בדברינו בשבוע הבא.

בינתיים, נחזור ונדגיש!

מותר להיאבק על ההנהגה והשלטון באמצעות בחירות. בשום פנים ואופן אסור לאחים להילחם.

רק בהגברת אהבת ישראל ננצח את כל האויבים שמסביב.

לעיין

זליג ושרה ונגרובסקי
כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד

לעיין

הרב שלמה מרזל
י' באייר תשע"א

לעיין

הרב ראובן וחיה לאה אברמן
ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב

לעיין

מר משה וסרצוג
כ' בתשרי תשפ"א

לעיין

מר שמואל וגבי אסתר שמש
י"ז בסיוון / כ' באב

לעיין מר יצחק טרשנסקי
כ"ח באדר תשפ"א

לעיין הרב ישראל רוזן
י"ג בחשוון תשע"ח

לעיין ר' מאיר וגבי שרה ברקפלד
(שרה - ט"ז בטבת תש"ף)

לעיין הרב אשר וגבי סוזן וסרטייל
ט"ז בכסלו / אלול תש"ף

לעיין ר' אברהם ומרת גיטה קליין
י"ח באייר / ד' באב

לעיין יחזקאל ומרת חנה צדיק
י"א באייר תשע"ו / י"ט בתשרי תשפ"א

לעיין ר' אליהו כרמל וגבי מלכה טויבע כרמל
ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט

לעיין נועה רבקה
בת מלכה ברכה ומשה

לעיין הרב שמואל כהן, שבט תשפ"א

לעיין הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

Eretz Hemdah

2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה, ע"ר

רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org info@erezhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חֶמְדַּת שְׁנַת הַשְּׁבַע

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית מורנו מבית 'ארץ חמדה'

אכילת פירות שביעית לפני הבשלתם המלאה

בשבועיים האחרונים למדנו על תפיסות מחשבתיות העומדות בבסיס איסור "לאכלה" – ולא להפסד. הצגנו שלוש תפיסות מרכזיות: א. תפיסת הקדושה שבפירות: פירות השביעית קדושים, אסור לפגוע בקדושה זו.

ב. תפיסת ה"קידוש הקהילתי": פירות השביעית נועדו לשימוש משותף של כולם. כל פעם שאנו לוקחים מהשלחן הציבורי, עלינו להתחשב בכך שאכילתנו מונעת את שימושם של האחרים. אין בכך אמירה של הימנעות מאכילת פירות השביעית; זכותנו ואף מומלץ שנאכל מפירות אלו לשובע נפשנו. אך אם איננו מצלימים את הפירות כראוי, הרי שפגענו בזכות השימוש של האחרים באופן שאינו מוצדק.

ג. תפיסת "שלחן גבוה": הקב"ה מזמין אותנו לאכול על שלחנו, על ידי כך שהוא מזכיר שהארץ כולה שלו, יד אדם לא תהיה שותפה ביצירת הפירות בשנה זו, וכולם מוזמנים לאכול מפריה ולשבוע מטובה. עלינו לכבד את המעמד המיוחד, ולא לנצל את מה שמוגש לנו שלא באופן לו הפירות מיועדים.

השלכה מעניינת אחרת לדיון היא שאלת אכילת פירות לפני הבשלתם. המשנה במסכת שביעית (פרק ד משנה ז) שואלת "מאימתי אוכלין פירות האילן בשביעית?". עצם השאלה מעניינת. מדוע שיהיה שלב בו אסור לאכול את פירות השביעית?

הר"ש אומר שיש כאן איסור הפסד. המהר"י קורקוס מקשה עליו – מדובר באדם האוכל את הפרי במלואו. מדוע יש כאן איסור הפסד?

אמנם חלק מן הפוסקים אומרים ששימוש שאינו מיטבי בפירות השביעית אסור מדרבנן, מפני שמצד אחד, יש שימוש בפירות, ואין הפסד, מצד שני ישנו הפסד באיכות השימוש. אך נראה שלפי התפיסה ב' ו-ג' שהצגנו לעיל ניתן להסביר את הדברים בצורה ברורה יותר.

לפי תפיסה ב', עלינו להתחשב בזכותם של האחרים בפירות. לפי תפיסה זו, איסור ההפסד אינו מבוסס על השאלה אם התייחסתי לפירות כראוי, אלא אם פגעתי בזכותם הפוטנציאלית של האחרים בפירות. מכיוון שלכל החברה יש זכות בפירות, אם הניצול של הפרט בפירות אינו מיטבי, הרי שיש בכך פגיעה בפוטנציאל הניצול של האחרים.

לפי תפיסה ג' יתכן והנושא הוא אחר. מכיוון שבשנה השביעית אנו מוזמנים לאכול מידו הרחבה של הבורא, יש לאכול את הפירות בצורתם האידיאלית. אחרת יש כאן זלזול בשלחנו של הקב"ה. בדומה לאיסור עבודת כהן בעל מום, או בהמה בעלת מום, מכיוון שבמקום הקודש צריכים להתרשם מגדלות, ולא מחוסר שלמות, כך גם יש לאכול את פירות השביעית בצורתם האידיאלית. אכילה בעודם בוסר אסורה, שכן זו אכילה בזויה. ניתן לדמות את הדברים לשבירת עצם מקרבן הפסח. בפסח עלינו לאכול כבני חורין, ועל כן אסור לשבור עצמות תוך כדי האכילה, פעולה שבדרך כלל נועדה למציאת שיירי בשר קטנים. בליל הסדר יש לאכול ברחבות. כך בשביעית יש לאכול מהתבואה הבשלה כראוי, ולא לאכול בוסר.

המשנה אומרת שמותר לאכול מעט בוסר בשדה. בירושלמי (על משנה זו) רבי חנינא בר אבא אומר מציין שבפסוקים אכילת תבואת השדה מוזכרת פעמיים: "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול", "מן השדה תאכלו את תבואתה". מכאן עולות שתי אפשרויות לאכילת התבואה – ליקוט הפירות הבשלים אל תוך הבית, ואכילת "בוסרית" יותר, הנעשית בשדה.

לפי האפשרויות שהעלנו, לכאורה מטרת הלימוד היא להתיר את האכילה בשדה. אם אכילת בוסר אסורה מפני שיש בכך הפסד, מהו ההיתר לאכול כמות קטנה של פירות בוסר? רבי חנינא בר אבא מסביר שההיתר מבוסס על כך שהפסוקים עצמם מזהים שני סוגי אכילה: אכילה ביתית, ואכילה יותר "פיקניקית". אחרת לא הייתה הצדקה לאכילה שאיננה בשיא האיכות.

מעניין הוא שהרמב"ם (הלכות שמיטה פרק ה הלכה טו) דווקא דורש את מקור האיסור מהפסוק "תאכלו את תבואתה" – אינה נאכלת עד שתעשה תבואה. בהמשך ההלכה הוא מתיר את אכילת הבוסר באכילת שטח, כמפורש במשנה ובירושלמי. נראה שהוא דורש את הפסוקים בדרך הבאה: אם מותר לאכול את הפירות בוסר, לא יתכן שאכילתם בוסר נחשבת להפסד. הכפילות של המילה "תבואתה" מלמדת אותנו שמצד אחד יש מקום להתיר את אכילת הבוסר. מצד שני, רק באופן מצומצם. עיקר התבואה צריכה להיאכל רק אחרי שהתבואה בשלה כראוי.¹

החזון איש אומר נפקא מינה בין הטעמים: פירות שנשרו מהעץ בעודם בוסר. לפי הרמב"ם, מותר לאכול אותם בשדה, אכילת שטח, בלבד. יתכן ושיטה זו גם מתאימה להבנה שבשמיטה אנו אוכלים משלחן גבוה, ועל כן האכילה צריכה להיות מכובדת. אך הר"ש אומר שאם הפירות נשרו, אין איסור לאסוף אותם הביתה ולאכול אותם, מכיוון שאין בכך הפסד. כך פוסק החזון איש להלכה.

להלכה:

אסור ללקט פירות שביעית שטרם הגיעו להבשלה מלאה. מותר לאוכלם אכילה עראית בשדה. ואם הם נשרו, מותר ללקט ולהביאם הביתה.

¹ תודה לידידי הרב יונתן זירינג שהאיר עיני בעניין זה

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה של:

טל שאול בן יפה
גדעון בן רחל
רבקה רינה בת גרונה נתנה
יוסף חילי בן רחל

ניר רפאל בן רחל ברכה
חנן הראל הכהן בן דרורה
מאירה בת אסתר
אילנה בת עליה
נהוראי בן רבקה נמיר

ישראל בן רבקה
אריה יצחק בן גאולה מרים
נטע בת מלכה
חוה ראנלה בת פִּילֵלָא
רבקה בת שרה בלה

בתוך שאר חולי עם ישראל

חמדת הדף היומי

מתי התחילו לברך על כל קריאת התורה? / מגילה כא

הרב עקיבא כהנא

השבוע נלמד בעזרת השם בדף היומי דינים הנוגעים לקריאת התורה. **הגמרא מביאה** ברייתא הקובעת כי למרות שבעבר היו רק הראשון והאחרון מברכים על התורה, בימיהם תיקנו שכולם יברכו על התורה גם לפני הקריאה וגם לאחריה, וזאת בגלל גזירה משום "הכנסין" ו"היוצאין".

א. האם המברך מוציא ידי חובה את שאר העולים?

הריטב"א (ד"ה תנא פותח) הסביר שעיקר הדין הוא שאדם אחד מברך עבור כולם, משום שיש כאן מצווה אחת שנעשית על ידי כמה אנשים, כמו תקיעת שופר שכמה אנשים מקיימים את המצווה, ואחד מברך עליה עבור כולם, ולא כולם מברכים. אלא ששם לא שייך גזירה משום הנכנסים משום שחייבים לשמוע את כל התקיעות מתחילה ועד סוף על מנת לצאת ידי חובה. **מדבריו עולה** שהבין שמצוות קריאת התורה של הציבור היא מצווה אחת, ולכן מהדין היה לחייב ברכה אחת לפני וברכה אחת לאחריה לכל המצווה, כמו בתקיעת שופר שהיא מצווה אחת שמורכבת מכמה תקיעות ובכל זאת תיקנו עליה רק ברכה אחת ולא כמה ברכות. **יש להקשות שלכאורה אין הדברים דומים** שהרי כאן מראש התקנה היא לברך בכמה אנשים, מה שאין כן בתקיעות שופר שכמובן שהדין הוא שניתן לשמוע את התקיעות מכמה תוקעים, אך אין זו עיקר התקנה כמו בקריאת התורה. **אמנם, מדבריו עולה** שהעולה מוציא ידי חובתו את כל העולים האחרים בברכתו, כמו בתקיעות שופר, שהברכה עולה לכל התוקעים. **כך גם כתב המאירי** שהעולה שמברך צריך להוציא את כל העולים בברכות, וכתב: "שנראה לי שצריך שהקורין האמצעיים יהיו שם מתחלה ועד סוף כדי שישמעו הברכות ויצאו בשמיעתם". **ומשמע** שאם חלק מהאנשים פספסו את ברכות הראשון, היה עליהם לברך בפני עצמם. **כך גם כתב הט"ז (תכח, שלא ראה את דברי המאירי שלא התגלו בימיו)** שאם היו רוצים העולים, היו יכולים שלא לצאת בברכת הראשון והאחרון, וכל עולה מברך עבור עצמו. **יתירה מכך**, אדם שנכנס לבית הכנסת באמצע הקריאה חייב לברך לפני הקריאה, משום שלא יצא בברכת העולה הראשון.

הלבושי מרדכי (הקדמה או"ח) הביא את דעת הבכור שור שחלק על דברי הט"ז וסבר שבזמניהם היה אסור לברך על הקריאות האמצעיות, משום שהברכות הן ציבוריות על כבוד התורה, ולכן אין צריך להוציא בהן ידי חובה. **דבריו אלו הם כפירוש השני בר' אברהם מן ההר** שחכמים תיקנו ברכה אך ורק לפתיחת העולה הראשון, ולסיום העולה האחרון ולא מעבר לכך.

ב. קושיה מהוכחת הגמרא על עליית רב לתורה

הגמרא בהמשך (כב ע"א) כתבה שרב בירך לפני הקריאה, ומזה מוכח שהוא עלה ראשון במקום שכהן יעלה, וזו הסיבה שהוא לא בירך, משום שאם היה עולה באמצע, הרי בתקופתו לא היו מברכים. **היז דוד והשפת אמת** מקשים על כך שלדברי המאירי והט"ז, גם אדם שעולה בעלייה אמצעית צריך לברך אם לא שמע את הברכה מפי שליח הציבור. **בברכי יוסף (או"ח קלט, אות ב) תירץ** שמבחינה לשונית כיון שכתוב בגמרא שהוא "נקלע" לבית הכנסת, הרי שחייב להיות שהוא הגיע לשם בתחילת התפילה ולא באמצעה.

ג. קושיה ממדרש רבה לגבי ברכות על קללות

במדרש רבה (דברים) שאלו האם מותר לקרוא את פרשת הקללות בכמה קריאות וברכות. **זאת בדומה למשנה (מגילה לא, א)** שכתבה שאין מפסיקים בפרשת הקללות. **המהרי"ט (צפנת פענח ראה – דרוש ראשון) הביא את קושיית המהר"י אבולפיה** שברור שאסור לברך על פרשת הקללות, שהרי בזמן המדרש כלל לא היו מברכים על עליות אמצעיות, והקללות אינם עליות ראשונות או אחרונות? **על קושיה זו נאמרו כמה תירוצים:**

- המהרי"ט מתרץ** שלמעשה הירושלמי מסתפק האם דין המשנה דומה לזימון של ג' שאכלו שאחד מוציא את השני, או לא, **ולכן באמת** פרשנות הדין של המשנה שנוי במחלוקת בירושלמי, והמדרש חולק על ההבנה הפשוטה של דין המשנה, וסובר שגם בזמנם כל אחד היה צריך לברך בפני עצמו. **הברכי יוסף (שם)** כתב שתירוצו דחוק מכמה סיבות.
- הברכי יוסף מתרץ על פי דברי הט"ז (שם)** שהוא לעיל, שלמרות שבכל התורה ניתן לברך לפני ולאחריה אם לא רוצים לצאת ידי חובה בברכות הראשון והאחרון, בקללות אסור לעשות כך.
- הפני יהושע (מגילה כג ע"א על תוס' ד"ה הני שלושה) כתב** שלמרות שלא היו מברכים בזמן המשנה כל אחד ואחד מהעולים, הרי שכן היו אומרים ברכו את ה' המבורך לפני הקריאה. **ולפי זה כתב החתם סופר (או"ח א, סו)** שהכוונה "אין מפסיקים בקללות" היא לא שכל אחד יברך ברכה לעצמו, אלא שכל אחד יאמר ברכו, שזה היה נהוג גם בזמן הגמרא. **אולם הצמח צדק (לובביץ' לה) הקשה עליו** שבמדרש משמע שמדובר על הברכות, ולא על אמירת ברכו.
- הרב מנשה קליין (בשו"ת משנה הלכות ג, יח) תירץ** על פי דברי ירושלמי אחר, שבקללות היה חיוב מיוחד לברך לפני ולאחריהם, גם בזמן המשנה, ולכן כתב במדרש שלמרות החיוב העקרוני אין לברך על הקללות בפני עצמן, או להפסיק בהן.
- הבאר היטב (או"ח קלט, ה) תירץ** שמדובר על בני ארץ ישראל שהיו מחלקים את התורה וקוראים אותה בשלוש שנים, ולכן במציאות הזו, יתכן שהיו מברכים על הקללות לפניהם ואחריהם, ואת זה בא המדרש למנוע. **באופן דומה תירץ בתוספות יום טוב (מגילה ג, ו)** שבתעניות היו נוהגים לקרוא בקללות לבד ולברך עליהם.

סיכום: בראשונים נאמרו שני פירושים לתקנה הראשונה של קריאת התורה, רוב הראשונים פירשו שהעולים שמברכים מוציאים את שאר העולים, אמנם, יש שפירשו שחיוב הברכה מראש נתקן רק לפני הקריאה ואחריה, לדעת הט"ז גם לעיקר התקנה אם אנשים היו נכנסים באמצע היו חייבים לברך. הפני יהושע חידש שאף שלא היה כל עולה מברך, הרי הוא היה אומר ברכו. לדבריהם יש כמה דרכים ליישב את דברי המדרש על כך שהיו מברכים על הקללות, למרות שהם באמצע פרשה.

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

לעיין שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלבי"ע סיון תשע"ט	לעיין רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג	לעיין גב' לורין הופמן ז"ל	לעיין חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלבי"ע ז' בתשרי תשע"ה	לעיין סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלבי"ע כ"ד בחשוון תשע"ח
--	--	---------------------------------	--	--

לעיין הנופלים במערכה על הגנת המולדת היידי

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"י)

Florida, USA

פלורידה, ארה"ב

אדר תשע"ה

אכילת אוכל שחומם בשבת במקום של חשש חילול שבת

שאלה

בית הכנסת שאני מתפלל בו, מידי פעם נמצא ב club house, הנמצא במתחם מגורים סגור ויוקרתי. במקום זה משתמשים שם גם תושבים לא יהודים או יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות, ואז מתפללי בית כנסת זה מתפללים במקום אחר. שבת זו לא הייתה מיועדת לשימוש בית הכנסת, אך מכיוון שהאירוע בשבת זו היה עליה לתורה של חתן יהודי, לא דתי, הסכים הרב שהאירוע יהיה יחד עם תפילת הציבור בקהילתו, ובכך הרוויח שבת נוספת של תפילה במקום מכובד ויפה. הרב אף הכריז בדרשתו לפני מוסף, שהציבור מוזמן לקידוש וסעודת מצווה, שנערך על ידי המשפחה ובאחריותה ובאדיבותה לטובת כל המתפללים.

והנה עם התחלת הקידוש המתפללים ברובם המוחלט הלכו לביתם בחשאי ולא נישארו לקידוש, המארחים נעלבו מאוד. שאלתי את הרב מה קרה? מדוע שינה דעתו? והשיב כי על אף שהאוכל כשר, כגון סלטים קרים, עוגות, פיצוחים, חמין, הוא ראה את האוכל הנוסף שהיה קר (דגים ועופות), מחומם על גבי נרות בשבת זו מתחת למגשי ההגשה, על ידי המלצרים הגויים ולכן אסור לאכול אוכל כזה.

השאלה שלי האם נהג הרב ראוי?

א. רב בית כנסת אסור לו להתיר הכנסת מזון לקידוש אא"כ כל הקידוש בפיקוחו המלא. היה צריך לכתחילה לדאוג שגם ההגשה של האוכל תהיה בכשרות, לטענתו, מכיוון שגילה חילול שבת, בהגשת האוכל, והוא לא היה אחראי לקידוש, חובתו הייתה להתריע על כך.

שאלתי אותו, מה לגבי הלבנת הפנים של המארחים? גם אם יש לו ספקות שיתיר לקהל לפחות אכילת דברים קרים שאין בהם ספקות או את החמין שלא חומם בשבת?
ב. הרי התירו איסור שבות במקום מצווה!!

החלטתי להישאר שם לאכול קצת ולברך את החתן והכלה, ולצמצם במקצת את הנוק הנפשי שניגרם למשפחה. האם נהגתי נכון? כיוון שאחרי שיחה עם הרב נשארו עדיין שאלות פתוחות, סיכמתי עמו שנשלח שאלה ל"ארץ חמדה" כדי לברר את הנושא ההלכתי.

שאלת הבהרה:

כדי שנוכל לטפל בשאלה, אנא השב לנו על שאלותינו הבאות:

- לגבי השאלה אם היה מותר לחמם את האוכל וכן האוכל שחומם נאסר, צריך את הפרטים המלאים של מה שקרה:
- האם האוכל היה מבושל כל צרכו לפני שבת?
- האם מדובר במאכלים עם רוטב או יבשים?
- האם המלצרים הגויים פעלו על פי הוראות שקיבלו, או שקיבלו הוראות אחרות ופעלו בניגוד להוראות?

תשובת השואל לשאלת הבהרה:

- האוכל היה מבושל כל צרכו מלפני השבת.
- המדובר הוא הן במאכלים יבשים, כמו שניצלים וכדו', והן במאכלים שבאים ברוטב כמו עופות ברוטב כלשהו, כשהעיקר הוא העוף ולא הרוטב שאותו לא אוכלים לבדו כלל, ובא רק להשביח את טעם העוף בעת הבישול.
- האש הודלקה בשבת על ידי המלצרים הגויים העובדים בשרות חברת הקייטרינג. גם לדעת הרב של בית הכנסת, המלצרים עשו זאת על דעתם בלבד, שכן המוצרים חוממו על פלטת שבת מלפני השבת, והמלצרים רצו שהאוכל ימשיך להיות חם כל זמן האכילה (למשך כשעה).
- כני"ל המלצרים פעלו בניגוד להוראות, שכן בגלל השבת, לא היה יחד איתם משגיח בעת ביצוע הגשת האוכל. ניתן היה בהחלט להסתפק באוכל שחומם על הפלטה לצורך הגשתו לאורחים. אולי גם המלצרים ראו שהאוכל התקרר בגלל אריכות התפילה, וחממוהו על דעת עצמם. (הרב אמר לחלק מהציבור שראה חלק מהמאכלים קרים ו"פתאום" הם חמים, והבין שחוממו בשבת. יש לציין, שהיו שם בקידוש גם: ציולנט שהיה בסיר מיוחד רותח מלפני השבת (כמקובל בצ'ולנט), שאותו הגישו ללא כל חימום כמקובל. עוגות, פיצוחים, בורקסים, פירות, ירקות. לא היה שום תבשיל על בסיס דבר לת, כמו מרקים, רק עופות ובשר עם רוטבי הבישול שלהם.

תשובה

אנו מאוד מעריכים את פועלך למען הקהילה ואת רגישותך בנושא 'בין אדם לחברו', וכך צריך להיות. צריך גם להקפיד מאוד על כבודו של רב בית הכנסת שהוא ה"מרא דאתרא" במקום. כיוון שהוא הסכים להצטרף לשאלה אנתנו שולחים לכם את תשובתנו. כדאי לזכור שהאחריות המוטלת על כתפי הרב היא מאוד קשה ורבת משמעות. כאשר הרב צריך לפסוק בשאלה הלכתית כל שהיא, עליו לקחת בחשבון גם את השאלה ההלכתית ה"טהורה", כלומר מה נפסק להלכה בשו"ע במקרה שכזה, ובנוסף את ההשלכות החברתיות וההלכתיות לזמן ארוך שיהיו לפסק שלו.

אלה הכללים ההלכתיים הנוגעים לשאלתכן:

- אסור ליהנות בשבת ממלאכת גוי שנעשתה לצורך ישראל אף כאשר ישראל לא ציווה אותו על כך¹. איסור ההנאה בשבת קיים, אף אם הגוי עשה את המלאכה כחלק מעבודה בתשלום², ולא שייד כאן טעם ההיתר משום שהגוי 'אדעתא דנפשיה עבידי'³.
- מאכלים מבושלים שניתן לאוכלם בדוחק אף בהיותם קרים, אם גוי חימם אותם בשבת עבור ישראל, אין איסור לאוכלם, הואיל ואין זו הנאה משמעותית⁴.

- ג. מאכל שלא היה ראוי לאוכלו בעודו קר, וצווה יהודי לגוי להבעיר אש על מנת לחממו, יש איסור לאכול אף לאחר שהתקרר.⁵ אמנם אם הגוי עשה כן מעצמו⁶, או שהאמירה לא נעשתה במזיד, אין לאסור לאכול את האוכל לאחר שנצטנן.⁷ יש לציין שלפי ההבחה שקבלנו, בנידון של שאלתנו העובדים הנכרים פעלו על דעת עצמם.
- ד. לגבי המאכלים שבאים ברוטב כמו עופות ברוטב כלשהו, כשהעיקר הוא העוף ולא הרוטב, יש להסתפק האם דינם כמאכל יבש או כמאכל לח (אשר חוששים בו לבישול אחר בישול)⁸. אבל גם אם אצלנו ייחשב אוכל זה כדבר לח, יהיה מותר לאכול כשיצטנן.⁹ ואם האוכל נשאר חם¹⁰ גם לפני שהחזירו אותו לאש, יהיה מותר, לאשכנזים, לאכול ממנו גם בעודו חם¹¹.
- ה. לגבי השאלה האם מותר לכתחילה לומר לגוי להדליק אש הואיל וזהו צורך מצוה, יש לציין שלהלכה נפסק שלא הותרה אמירה לגוי באיסור דאורייתא אף לצורך מצווה¹². אמנם דעת העיטור¹³ היא שאף אמירה באיסור דאורייתא לצורך מצווה, מותרת. יש מהפוסקים שהקלו לסמוך על דעת העיטור במקום מצווה דרבים¹⁴, אמנם נראה שבמקרה מסוג זה, בו יש גם אוכל אחר כגון ציולנט ועוד מאכלים שרגילים לאוכלם קרים, לא נכון להקל על סמך שיטת בעל העיטור. נציין כי במקום שנהגו לסמוך על העיטור אין למחות בעד¹⁵.

1 שו"ע או"ח רעו, א; שכה, יב.

2 רמ"א או"ח רעו, א.

3 משנה ברורה שם, ס"ק ד.

4 השו"ע או"ח רעו, א פסק שמותר ליהנות מנר שהדליק הגוי בשבת לצורך היהודי, במידה והיה כבר נר אחר בבית. וביאר זאת המ"ב (סימן רעו ס"ק לב; שז ס"ק עו) שכל שיכול לעשות את אותו שימוש ע"י הנר הראשון, מותר ליהנות מן האור של הנר שהדליק הגוי, אף אם השימוש הראשוני היה נעשה רק ע"י הדחק.

לפי זה, יש להתיר אכילת מאכלים שחוממו ע"י גוי בשבת, אם היה ניתן לאוכלם בדוחק כשהם קרים. אמנם הרב משה פיינשטיין מסייג את ההיתר הני"ל וכותב בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סימן מז אות ב) שזה דווקא במציאות שאת אותה הנאה שסיפק הגוי ניתן היה להשיג בדוחק גם בלעדיו, כגון שכבר היה נר אחד, והגוי הוסיף עוד אור, כך שהיה ניתן לקרוא בדוחק גם לאור הנר הראשון. אבל במציאות שלא היה ניתן לקבל כלל את ההנאה שהגוי סיפק ממקום אחר (ובמקרה שלנו - מאכלים חמים), אין היתר ליהנות ממלאכת הגוי, אף שהאדם היה יכול להסתדר בלעדיו. לפי דעתו, אסור בהחלט לאכול מאכלים שחוממו בשבת ע"י גוי.

אמנם במ"ב (רנג ס"ק צח) מפורש שמותר לאכול בשר שחומם בשבת ע"י גוי, היות וניתן לאוכלו קר, כפי שיובא לקמן בהערה 5. וכמו כן כתב (סימן רנב ס"ק ל) שמותר להשתמש בנעל ובבגד שהחליקם גוי בשבת, היות וניתן היה לנעול וללבוש גם לולא מלאכת הגוי. [אמנם יש לעיין לגבי דבריו במקום אחר (שכז ס"ק טז) שבו הוא כתב לאסור נעילת נעל שצוחצחה ע"י גוי בשבת, אף שניתן לנועלה גם לולא הצחצוח. עיין בשו"ת הלכות (שכז סעיף ג), שש"כ (פרק ל הערה קסז), פסקי תשובות (שכז, ה) וביע אומר (כרך ד, סימן כח ס"ק יד).]

5 הרשב"א בתשובה כתב (שו"ת הרשב"א החדשות מכתב יד, סימן יח, הביאו הב"י או"ח רנג) שאם גוי הדליק את האש בציווי של היהודי, וחימם שם אוכל, יש איסור לאכול את אותו האוכל, אף לאחר שהתקרר (בביאור דבריו עיין מנחת שלמה קמא, סימן ה). דין זה הינו קנס על כך שהיהודי צווה את הגוי לעשות לו מלאכה בשבת. הרמ"א (רנג ה) פסק את דברי הרשב"א הללו.

המשנה ברורה (ס"ק צח) כותב כי האיסור חל רק על דבר שלא ניתן לאוכלו כשהוא קר, כפי שהבאנו לעיל שאין איסור הנאה בדבר שניתן ליהנות ממנו אף ללא מעשה הגוי.

אמנם לדעת האגרות משה, בכל מקרה יש לאסור, היות ולא היה ניתן לקבל כלל את הנאת חימום המאכל, לולא מלאכת הגוי.

6 משנה ברורה, סימן רנג ס"ק צו.

7 בתשובת הרשב"א משמע שהאיסור הוא דווקא במציאות בו האדם הזיד, היות והאיסור רק משום קנס.

8 ראה ספר ארוחות שבת (פרק ראשון סעיף כב) שיש אומרים שמשפיק שרוב המאכל הוא יבש כדי לתת לכולו הגדרה של יבש, אבל "למעשה מורים גדולי הוראה" שאם יש כמות של רוטב העומדת בפני עצמה בתוך הכלי יש להחשיב את הרוטב כמאכל לח.

9 על פי המשנה ברורה הני"ל (סימן רנג ס"ק צו).

10 גם אם היה פחות משיעור יד סולדת בו, כל עוד שעדיין הורגש חימומו הקודם שנעשה בהיתר.

11 על פי הרמ"א (סימן רנג סעיף ה), שאין בתבשיל לח משום בישול אחר בישול, כשעדיין לא הצטנן לגמרי.

12 כן סתם השו"ע בסימן שז סעיף ה, וכן הכרעת המ"ב בסימן שז ס"ק כד, ובסימן רעו ס"ק כג, כד.

13 שער ג הלכות מילה, דף מט, טור א.

14 כן עולה מהמ"ב בסימן רעו ס"ק כה. אמנם יש להעיר שהמ"ב כתב כן במקום הצלה מעבירה, אך יש עוד פוסקים שהתירו במקום מצווה דרבים: עיין לוית חן, סימן יז, עמוד כה-כו.

15 רמ"א או"ח רעו, ב; שואל ומשיב תנינא, ח"ב, סימן יד, ד"ה 'והנה הב"י'; יביע אומר חלק ג - אורח חיים, סימן כג, ס"ק יח.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינובץ

יועצים מדעיים:
הרב פרוי אברהם שטיינברג
הרב פרוי דרור פיקסלר
הרב פרוי נתן קלר

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקולית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

